

Tenslotte merk ik nog op, dat de redactie van meening is de rubriek als zoodanig slechts te openen, wanneer er copy voor is, maar ik hoop, en verwacht, dat de natuurphilosophen zich nooit zullen blameeren met een periodiek der C.Bl. waarin onze rubriek ontbreekt.

H. van Riessen.

B. Oeconomie.

Het karakter van economische wetten.

Op den V.U.-dag, midden 1941 te 's-Gravenhage gehouden, zijn bij het debat naar aanleiding van mijn referaat over Harmonie en disharmonie in het economisch leven, ook de aard en het karakter van economische wetten aan de orde gesteld.

De vraag daarnaar werd door twee debaters gedaan, die ieder voor zich een tegengesteld standpunt innamen. Het debat op dit punt concentreerde zich rond het probleem, of economische wetten al of niet een natuurwettelijk karakter hebben.

Prof. Rutgers, de eene debater, bevestigde deze vraag; Prof. Dooyeweerd ontkende evenwel het natuurwettelijk karakter van economische wetten.

In mijn antwoord stelde ik mij aan de kant van Prof. Rutgers. Het publieke gedeelte van het debat was hiermee afgelopen; gelukkig is het zoowel schriftelijk als mondeling bij verschillende gelegenheden voortgezet.

Ik noem deze voortzetting een gelukkige omstandigheid, omdat hierdoor verschillende misverstanden, welke in het publieke debat bestonden, tevoorschijn zijn gekomen. Ik stel het dan ook op prijs, dit resultaat alsnog meer bekendheid te geven, temeer omdat het wegnemen van deze misverstanden geleid heeft tot een praktisch geheel tot-elkaar-komen van de standpunten van Prof. Dooyeweerd en mij.

Het misverstand, dat geheel bij mij was gelegen, is ontstaan door een typisch element in de geschiedenis van het economisch denken, hetwelk bij het aan de orde stellen van het natuurwettelijk karakter van economische wetten in de herinnering van iederen econoomist dadelijk boven komt.

Ik bedoel den strijd onder econoomisten - vooral in het verleden -, welke bekend staat onder den slagzin "macht of economische wet".

Onder eenzelfde titel zijn over dezen strijd twee bekende studiën verschenen, één van Böhm Bawerk en één als dissertatie voor de Handels Hoogeschool te Rotterdam van Dr van den Tempel.

Het geschil vond zijn directen oorzak in de vraag door welke krachten het loon beheerscht wordt.

De economie, in het voetspoor van de Klassieke school, zag de loonvorming als een vraagstuk van prijsvorming en leerde, dat het loon, als iedere andere prijs aan vaste economische wetten was onderworpen. Organisaties van ondernemers en vakverenigingen konden aan deze loonvorming niets veranderen; de economische wetten beslisten over de hoogte van het loon, waaraan met name arbeidsorganisaties niet moesten tornen. Daartegenover stelden anderen, dat het loon gevormd werd in den strijd tusschen ondernemer en arbeider. Was de laatste alleen en dus zwak, dan werd het loon laag; in uiterste gevallen werd het zelfs gedrukt tot beneden het bestaansminimum voor den arbeider. Organiseerde de arbeider zich tot een machtige vakorganisatie en voerde deze organisatie den strijd tegen den ondernemer, dan werd het loon hoog. De conclusie was dus, dat het loon niet werd beheerscht door economische wetten, maar een vraagstuk was van macht.

Meer in het algemeen splitste zich dit geschil over macht of economische wet toe op de vraag, of economische wetten eigenlijk wel wetten waren, of het niet beter was te spreken van zekere economische ervaringsregels, getrokken uit het verleden, waarvan de geldigheid in het heden en de toekomst in het geheel

niet zeker was. In het methodologische debat, dat hierover gevoerd werd, werd deze vraag geformuleerd in dezen zin, of de economische wetten al dan niet een natuurwettelijk karakter hebben.

De voorstanders van het machtestandpunt ontkenden dit natuurwettelijk karakter. Zij erkenden, dat een als wet omschreven regel in het verleden onder economische verschijnselen wel kon worden geconstateerd, maar dat was toeval. Wanneer de machtsposities anders lagen, golden er geheel andere regels, en verdween de "wet". Er bestonden - althans volgens hen - geen vaste economische ordeningen. De verdedigers van de economische wet ontkenden dit en betoogden, dat de gevonden regels ook in de toekomst geldigheid hadden, m.a.w. deze regels droegen een natuurwettelijk karakter.

Het is deze toon, welke bij den Christen-economist wordt aangeslagen, wanneer hij hoort spreken over het natuurwettelijk karakter van de economische wet. Hij beantwoordt als economist een vraag daarnaar dan ook bevestigend, daarbij doelende op de beteekenis van natuurwet, zoals o.a. Prof. Greydanus schrijft in zijn boekje over het "Wezen van het Calvinisme" (blz. 50), waar staat, dat het woord natuurwet "niet verstaan moet worden als bedoelende, dat de natuur zelve wetten geeft, maar als regelen door God in haar voor hare werking gelegd en over haar geboden".

Toen Prof. Dooyeweerd evenwel in het debat over het natuurwettelijk karakter van economische wetten sprak, sloeg hij een geheel anderen toon aan dan hierboven bedoeld. En hier ligt het misverstand, dat mijnerrijds bij dezen aanslag de twee tonen, waarvan hier sprake is, niet werden onderscheiden.

Prof. Dooyeweerd had het over de Christelijk-philosophische vragen, welke aan het begrip natuurwettelijk verbonden zijn, terwijl mijnerrijds werden verstaan typisch economisch-historische strijdpunten als hierboven uiteengezet.

Het misverstand werd verergerd, doordat bij gelijke bedoeling een antwoord van de beide standpunten uit, volmaakt tegengesteld is. De Christen-economist legt als economist den nadruk op het wettelijk karakter van de economische wetten, welke als ordeningen Gods gelding hebben, waaraan niemand en niets kan ontkomen.

De Christen-philosoof denkt evenwel aan het principieele verschil, hetwelk bestaat tusschen de natuurwetten en de economische wetten, waarvan de eerste liggen vóór en de andere na den logischen wetskring, met alle consequenties daarvan. Welke dat zijn, behoeft hier niet uitvoerig uiteengezet. Voor de economische wetten is in dit opzicht vooral van belang de subject-object relatie. De economische wetten als ordeningen Gods gelden te allen tijde, maar zij dienen door den mensch te worden gezocht en te worden gepositieerd.

Vervolgens dienen deze wetten aan de economische subjecten te worden voorgehouden, aangepast aan de omstandigheden van het oogenblik, teneinde een economische leefregel te vormen, waaraan ze zich hebben te houden.

Door de zonde is ongehoorzaamheid en overtreding van deze wetten mogelijk, maar dit geschiedt nimmer ongestraft.

Het is niet zoo, dat deze straf, als bij de natuurwetten terstond moet volgen, maar toch ook weer niet zoo, dat deze straf, voor het oog althans, kan uitblijven.

Een dief kan zijn geheele leven op aarde onontdekt en voor het uiterlijk ongestraft zijn gang gaan. Oneconomisch handelen kan korten of langen tijd worden voortgezet, maar de nadeelige gevolgen blijven niet uit.

Opgemerkt moet nog worden, dat economische wetten als zoodanig zich in de eerste plaats tot de massa, tot een geheele volkshuishouding of tot belangrijke groepen van de volkshuishouding richten. De wet van vraag en aanbod b.v. volgens welke o.a. bij stijging van den prijs de vraag afneemt, vormt een elementaire peiler van de volkshuishouding. Mochten alle economische subjecten op een gegeven oogenblik in massa deze wet overtreden en dus bij stijgende prijzen de vraag verhoogen, dan zou de harmonische ontwikkeling van het economisch leven in een chaotische worden omgezet.

Het in massa ongehoorzaam zijn aan bekende (en nog onbekende) economische wetten is oorzaak van crisis en conjunctuur, de bekende zondegevolgen in het economisch leven.

Maar bij den huidige stand van mijn studie van deze vragen durf ik de uitspraak niet aan, dat wanneer b.v. een individueel economisch subject de eerder genoemde wet overtreedt en b.v. bij stijgende prijzen meer vraagt hij daarmee zonde doet, omdat deze wet naar mijn aanvankelijke meening wel geldt voor de massa, maar niet voor het individu.

Dit laatste moet natuurlijk zoo verstaan, dat bij gehoorzaamheid van de massa slechts een gering aantal individuen strafloos daarvan mogen afwijken en h.i. ook niet te allen tijde gehouden zijn in dat geval deze wet op te volgen.

Deze gedachte is nog onrijp en bergt vele mogelijkheden. Uitwerking is daarom noodzakelijk. Deze gedachte werd evenwel naar voren gebracht teneinde aan te geven, dat de studie van het karakter van economische wetten nog niet is beëindigd.

's-Gravenhage.

Dr J. Ridder.

C. Aesthetica.

Het humanistisch ideaal in de moderne kunst.

1. Als het voortjaar der moderne bouwkunst of "het nieuwe bouwen" ¹⁾ zou ik willen noemen het jaar 1420, dit is het jaar waarin met den bouw van den koepel van den dom te Florence, de Renaissance in de architectuur aanvangt.

Het nieuwe bouwen is de principieele consequentie van de Renaissance. Dikwijls wordt de Renaissance genoemd een reactie op de te ver doorgevoerde dogmatische denkwijze der Middeleeuwen; maar dat is zij niet alleen, en zelfs niet in de eerste plaats.

Wel heeft dit de snelle ontwikkeling, de omwenteling in de architectuur ten zeerste bevorderd, maar de Renaissance was niet alleen reactie, maar ook actie.

De Renaissance was de bewustwording van den mensch als individu, als redelijk wezen, als persoonlijkheid.

In de Middeleeuwen stond de hulpeloze mensch machteloos tegenover de natuur als wonder.

In de Renaissance kwam de mensch tot critische bestudeering van de natuur, leerde de natuurwetten kennen en van zich dienstbaar maken. Jacob Burckhardt zegt: "In de Middeleeuwen lagen beide zijden van het bewustzijn - naar de buitenwereld en naar het innerlijke - als onder één sluier droomend of in sluimer. De sluier was geweven uit geloof, kinderlijke bevangenheid en waan; en hierdoor gezien leek de wereld en de geschiedenis wonderlijk van kleur, de mensch echter zag zichzelf slechts als ras, volk, groep, organisatie, familie of in een andere vorm van gemeenschap".

Maar toen het menschelijk verstand de "wonderen" verklaarde en de wereld doorzag, kwam hiermee als vanzelf de beteekenis van het individu naar voren als drager van dat verstand.

Prof. Dooyeweerd zegt over het humanistisch persoonlijkheidsideaal: "Het is reeds in den aanvang vervuld van den Faustischen geest, die den vooruitgang der beschaving verwacht van de onderwerping der natuur door het geen autoriteit meer boven zich erkennend wetenschappelijk onderzoek. De soeverein-verklaarde persoonlijkheid wil haar macht over den kosmos toonen, zij wendt zich af van de forma-

¹⁾ Ik schrijf dit opzettelijk zonder hoofdletters, omdat dit de wijze is, waarop de nieuwe architectuur door haar profeten wordt geannonceerd.